Osmanlı'dan kal(may)an miras

Fotoğraflar: *Dünya Gazetesi fotoğraf Arşivi ve TOBB Fotoğraf Servisi*

Batı'nın sömürgeleri keşfetmesi ve oradan zenginlikleri ülkesine aktarması ile başlayan dönem Batı'nın üstünlüğünü yarattı. 17. yüzyılla birlikte Batı, tekniğe yönelirken Osmanlı durgunluğa mahkum oldu. Eğer Batı gibi Osmanlı da Rönensans'ını yapabilseydi, bugün batılılaşmaya biz özen duymayacak onlar doğululaşmaya özen duyacaklardı.

Nazmi KAL | nazmikal@yahoo.com

Cumhuriyet elbette yeni bir devlet olmakla birlikte yoktan var edilmedi. 600 yıllık Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik ve toplumsal mirası ya da kalıntısı üzerinde kuruldu.

Osmanlı büyük bir imparatorluktu, parlak zamanları vardı. Bu gerçek inkar edilmez ancak tarihte kurulan sayısız imparatorlukların canlı varlıklar gibi doğdukları, büyüdükleri ve sonunda öldükleri de bir gerçektir.

Bu anlamda günümüzde aşırı bir Osmanlı hayranlığı içinde Osmanlı'yı diriltmek, o düzeni toplumumuza benimsetmek çabalarını yanlış gereksiz, toplumumuzu çağın gerisine itme, bir hayal olarak görüyorum.

Osmanlı İmparatorluğu'nun parlak dönemleri vardı dedim. Şu tarihi gerçeklere dikkatinizi çekmek istiyorum.

1071 Malazgirt Zaferi ile Anadolu'ya yerleşen ve devlet kuran Selçuklu ve Osmanlı Türkleri gerek teknik gerek bilimsel yönden ileri bir düzeyde idi. O tarihlerde biz Batı'ya değil Batı bize el açıyordu.

Batı bize özeniyordu

Fransa Kralı 1. François, Osmanlı Devleti'nden 2 milyon Duka altın borç ile cephane, at ve savaş gemisi istemekte idi. Akdeniz adaları ve İtalya açlıktan ölmemek için Türk buğdayına muhtaçtı. Kraliçe Elizabeth Türklerin yün boyama tekniğini öğrenmek amacı ile İstanbul'a ajanlar gönderiyordu. Kral 8. Henry, Kanuni Süleyman zamanında Türk hukuk sistemini incelemek üzere İstanbul'a heyet yolluyordu. Osmanlı İmparatorluğu 15 ve 16. yüzyıla kadar Batı'dan üstün bir yapı içinde idi.

Hazerfan Ahmet Çelebi'nin kanatlarla Galata'dan Üsküdar'a uçması, Lagari Hasan Çelebi'nin füzesi o zamanların gelişen tekniğinin birer örnekleriydi. Batı ise henüz tekniğe uzak duruyordu.1586 yılında Dantzig kenti bir çok ipliği aynı zamanda dokuyan bir tezgahın kullanılmasını yasaklıyor ve mucidini öldürüyordu. İngiliz Kralı Charles, iğne imal eden bir makinenin tahribini emrediyor, yeniliklerden korunmak, kurulu düzeni sürdürmek istiyordu.

16. yüzyıldan sonra Rönesans ve Batı'nın sömürgeleri keşfetmesi ve oradan zenginlikleri ülkesine aktarması ile başlayan dönem Batı üstünlüğünü yaratmıştır.

17. yüzyılla birlikte Batı tekniğe yönelirken Osmanlı durgunluğa mahkum oldu. Eğer Batı gibi Osmanlı da Rönensansı'nı yapabilseydi bugün batılılaşmaya biz özen duymayacak onlar doğululaşmaya özen duyacaklardı...

II. Mahmut ve III. Selim farkına vardı

Neden böyle oldu? Burada suçlu, dinin yanlış yorumu mudur? Araştırmaya değer. Ancak şu kadarını söyleyeyim. O yıllarda söylenmeye başlayan ve günümüze kadar gelen "Gavür icadı" sözü ile simgeleşen tekniğe, yeniliğe, uygarlığa, bilime karşı duran anlayışın etkisinin çok olduğunu düşünüyorum.

Osmanlı padişahları özellikle II. Mahmut ve III. Selim bu noksanlığın farkına vardılar. Batı tekniğini ve yaşam tarzını ülkelerine getirmek için girişimlerde bulundular. Batı kurumlarını ülkelerine taşımak istedilerse de hep "İstemezük, Gavür icadi" söylemleri ile yapılan gerici ayaklanmalar yüzünden gerçekleştiremediler.

Bu konu bir makalenin boyutlarını çok aşar. Ben bu yazımda Osmanlı'nın son yıllarında, Kurtuluş Savaşı öncesinde içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik durumunu okuyucularımla paylaşmak istiyorum.

Siyasal durum

Fransız İhtilali sonrasında gelişen milliyetçilik akımlarını Avrupa, Osmanlı'yı parçalamak için fırsat olarak kullandı. Osmanlı içinde bulunan milletlerin bağımsızlıklarını kazanmaları konusunda kışkırttı. Bugün Batılı'ların desteklediği Güneydoğu olaylarını bu sürecin devamı olduğunu düşünüyorum.

Ardından gelen 1. Dünya Savaşı uzun zamandan beri "Hasta Adam" dedikleri Osmanlı'yı tamamen yok etmek amacı ile başlatıldı. Sonuçta Osmanlı yenildi ve Mondros Müzakeresi imzalandı. İmzalanan belge

Silahlı reji kolcularının öldürme yetkisi vardı

adeta Osmanlı'nın idam fermanı idi.

30 Ekim 1918'de Limni Adası'nın Moundros kentinde Rauf Orbay başkanlığındaki heyetin imzaladığı silah bırakışma belgesine göre:

- Osmanlı ordusu terhis edilecek,
- Silahları ellerinden alınacak,
- Galip devletler herhangi bir sebep göstererek ülkenin istedikleri bölgesini işgal edebileceklerdi.

Ve bu maddelere dayanarak, İstanbul İngilizler, İzmir Yunanlılar tarafından işgal ediliyordu.

Ardından gelen Sevr Anlaşması ile Osmanlı toprakları parçalanıyor, Güney bölgelerimiz İtalya ve Fransa'ya veriliyor, Doğu bölgelerimizde Kürdistan ve Ermenistan kuruluyor, İzmir Bölgesi Yunanlılar'a veriliyor, Osmanlı'ya Anadolu bozkırında Ankara çevresinde bir bölge bırakılıyordu.

Atatürk Kurtuluş Savaşı'nı böyle bir siyasal yapı içinde başlattı.

Hükümet ve Padişah ümidini kesmişti

İstanbul'da Hükümet ve Padişah ise her şeyden ümidini kesmiş kendisini Batı'nın himayesine terketmişti. Siyasi çevrelerde ve kamuoyunda İngiliz'in mi Amerika'nın mı mandasının tercih edileceği konuşuluyordu. O günlerdeki söylemlerden birkaç örnek vermek isterim.

Padişah Vahdettin:

"İngiliz ulusuna karşı beslediğim sevgi ve hayranlık duygularımı babam Sultan Abdülmecit' ten miras aldım. Ümidimi Allah'tan sonra İngiltere'ye bağladım".

Kurtuluş Savaşı öncesinde Osmanlı devleti, padişahı, hükümeti, kamuoyu, basını ile teslim olmuştu. Atatürk böylesi bir ortamda Kurtuluş Savaşı'nı başlattı.

Şeyhulislam Dürrızade Apdullah:

"Padişahın izni olmadan yabancı askerlere karşı duranlar, asker ve para toplayanlar tek tek veya topluca öldürmek, İslam'ın gereği ve görevidir. Milliyetçileri öldürenler gazi sayılır bu yolda ölenler şehit."

(Yunan ve İngiliz uçakları havadan bu bildiriyi attı)
14.7.1919 Alemdar Gazetesi .
Refii Cevat Ulunay:

"Türkiye'nin bir yabancı devlete dayanması şarttır. Bu devlet İngiltere'den başkası olamaz. İslam dininin anahtarını İngiltere'nin güvenilir eline teslim etmekle İslam alemi için hiçbir tehlike yoktur."

21 Mayıs 1919… Alemdar…Ulunay:

"İngilizleri bekliyoruz. Türkler kendi güçleri ile adam olamaz. İngilizler elimizden tutarak bizi kurtaracak"

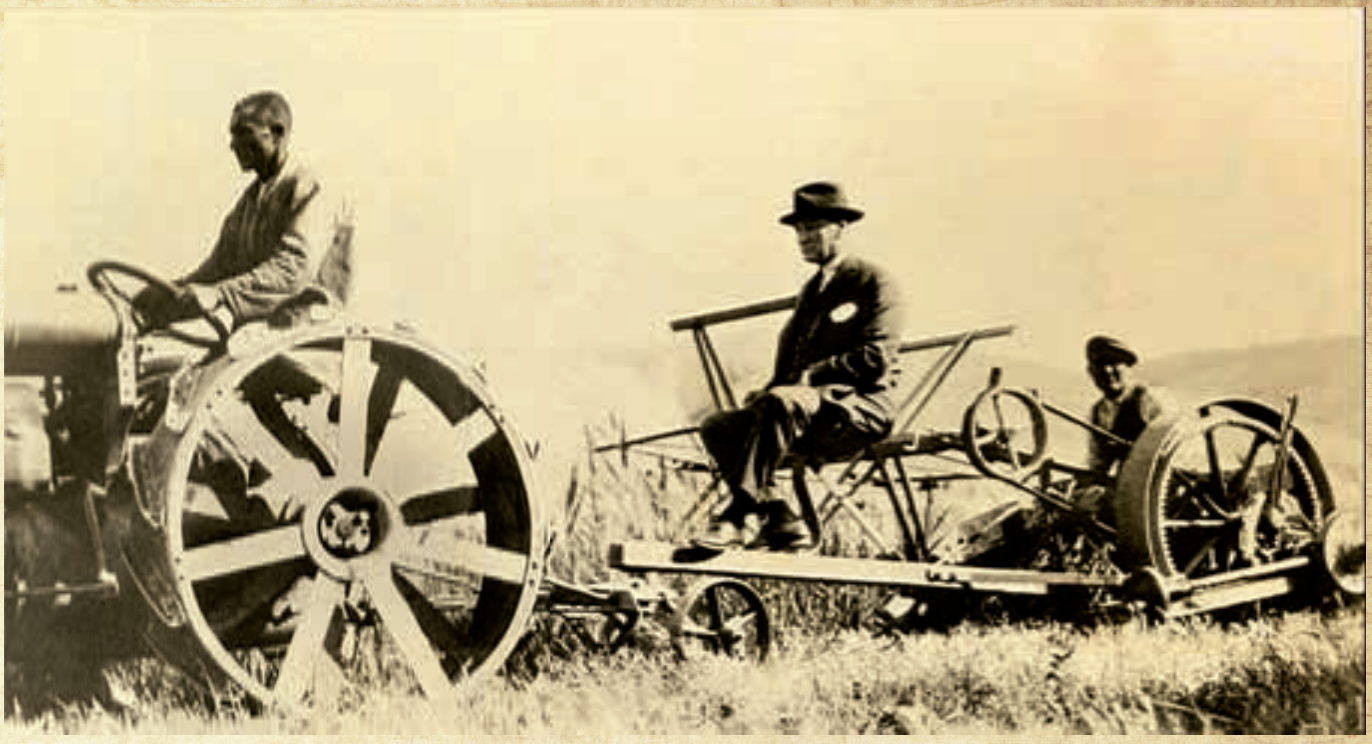
Ali Kemal (Gazeteci-Bakan) Peyami Sabah: 30.5.1919

"Hasta olan vücudümüzü iyileştirecek olan doktor Anglosakson ırkıdır, İngiltere'dir. Türklerin kendi güçleri ile adam olmalarına imkan yok. Yatağımıza serilmeden önce bir kere daha ellerimizi İngiltere'ye uzatalım".

Adliye Nazırı Ali Rüştü Paşa'nın söylediklerini okurken dilinizi yutacaksınız.

"General Paraskevapulos ordusu şimdi sürat ve şiddetle harekata devam eyleyecek birkaç haftada Ankara önlerinde bulunacaktır. Yunan ordusunun başarısı için dua ediniz. Bu ordu bizim ordumuzdur".12.07.1920

İşte Kurtuluş Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti, Padişahı, Hükümeti, kamuoyu, basını

ile böylesine teslim olmuştu. Atatürk böylesi bir ortamda Kurtuluş Savaşı'nı başlattı.

Ekonomik durum

Osmanlı İmparatorluğu savaş öncesinde ekonomik zenginliklere sahip bugünkü Libya, Suriye, Irak, Suudi Arabistan, Yemen, Lübnan, Filistin, Ürdün ve Rumeli'nin geniş ve verimli topraklarını kaybetmişti.

Cumhuriyet'in kurulduğu Anadolu toprakları Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşları sırasında savaş alanı olmuştu. Sivas, Bitlis, Van arasındaki bölge Çarlık Orduları ve Ermeni çeteleri tarafından tahrip edilmişti. Genç ve üretken nüfus yok olmuştu.

En verimli toprakları Ege bölgesi, Kurtuluş Savaşı sırasında Yunanlılar tarafından yakılıp yıkılmıştı. Buradaki işgücü nüfus değişimi nedeni ile yurtdışına gitmişti.

Cumhuriyet hükümetine çoğu kıraç ekilebilir alanın kaldığı, yıllık veriminin düşük olduğu, ticaret kanallarının tıkandığı, sanayin yok mertebesinde sayılabileceği bir toprak parçası kalmıştı.

Tarımın durumu

Tarımda ülkenin çok küçük bir bölümünde ancak akarsu kıyılarında tarım yapılabiliyordu. Gübre ve ilaç gibi modern tarım girdileri bilinmiyordu bile. Gübre olarak kullanılan hayvan dışkısı aynı zamanda yakıt (tezek) olarak da kullanıldığı için yetersiz kalıyordu.

Ülkemizin zengin maden yatakları hemen tamamı yabancılar tarafından işletiliyordu.

Adana, Aydın, İzmir yöresinde birkaç traktör, patoz gibi tarım aleti vardı. Karasaban en yaygın üretim aracıydı. Demir pulluğun kullanımı bile çok sınırlı idi. Çift hayvanı olarak tarlanın daha hızlı sürülmesini sağlayan at, katır gibi hayvanlar kullanılmıyordu. Öküz en önemli çiftlik hayvanı idi. Bu durum büyük kentlerin ihtiyacı olan gıda maddelerinin yurtdışından sağlanmasını gerektiriyordu. İstanbul'un buğdayı Romanya'dan, Rusya'dan diğer maddeler ise çevre ülkelerden getiriliyordu. Hayvancılık birkaç yöre dışında çiftçinin yan uğraşı idi. Özel anlamda besi ve süt hayvancılığı yapılmamaktaydı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun merkez bankası gibi çalışan Osmanlı Bankası, çıkarılan paraların borç senetlerinin karşılığı gümüş paraları keseler içinde, bankadaki özel odalarda saklıyordu.

Celal Bayar

Sanayinin durumu

Enver Ziya Karal'ın bir araştırmasına göre "fabrika" diye nitelenebilecek işyeri sayısı 60 dolayında idi. 5 demir döküm işletmesi, 6 hızar evi, birkaç pamuklu, yünlü halı dokuyan fabrika, sabun imalathaneleri, dabağhaneler, 1 porselen yapımevi gibi fabrikalarla askeri sanayi işletmeleri vardı. Türk sanayinde ortalama işletme büyüklüğü 10 işçi ve 10 beygir gücünün altında idi. Enerji olarak elektrik çok sınırlı idi.

Ülkemizde sanayinin böylesine geri kalmasının en büyük nedeni Avrupa 18. asırda sanayi devrimini gerçekleştirdiği halde ülkemizde hala el tezgahları ile kumaş dokunmaya çalışılıyordu. Avrupa sanayi devrimine girinceye kadar Osmanlı'da üretilen yünlü, pamuklu, ipekli kumaşlar Avrupa'ya ihraç ediliyordu. Ne zamanki Avrupa tekstil sanayinde makine kullanmaya başladı her şey tersine döndü. 1838'de imzalanan Balta Limanı Anlaşması (Serbest Ticaret Anlaşması) ile sağlanan kolaylıklarla Avrupa'da üretilen makine ürünü daha kaliteli, albenisi olan, ucuz kumaşlar ülkemizde satılmaya başladı. Bunun sonucu el dokumacılığı öldü, iş yerleri kapanmaya başladı.

Avrupa'dan ipekli kumaşlar ithal edilmeye başlayınca Bilecik'te dutluklar bir bir söküldü.1821'de 600 adet el tezgahının bulunduğu Üsküdar'da 40 tezgah kaldı.

Madenlerin durumu

Osmanlı Devleti'nde zengin maden yatakları vardı ama maden kaynaklarının en değerlileri yabancılar tarafından işletilmekte idi. Maden ayrıcalıkları yabancılara adeta rüşvetle satılıyordu. 1878 de kurulan İngiliz şirketi Boraks,1892'de kurulan "Ballya-Karaaydın" şirketi gümüşlü kurşun ile Soma linyitlerini ve 1893'de kurulan Cassandra adlı şirket manganez, bakır ve diğer madenleri çıkarılması ayrıcalığını almışlardı. Sömürünün en belirgin görüldüğü yer Ereğli-Zonguldak kömür havzası idi. 1911 yılında maden üretiminin %20,11 'i Türk %4.61'i azınlık ve %75.28'i yabancıların elinde idi.

Osmanlı'da banka ve mali kurumlar

Osmanlı İmparatorluğunda mali denetim tümü ile yabancıların elinde idi. Bir kaç küçük şirketi bir yana bırakırsak ülkedeki banka sigorta ve benzeri mali kurumların tümü yabancılarındı. Ulusal banka olarak başta Ziraat Bankası gelmekte idi. Çiftçileri desteklemek amacı ile kurulan bu banka yabancı bankalara oranla çok güçsüzdü,

Ticaretin durumu

Celal Bayar 1908 yılında İttihat ve Terakki tarafından başlatılan "Milli İktisat" programı nedeniyle Ege Bölgesi'nin ekonomik durumunu incelemekle görevlendirilmişti. İzlenimlerini anılarında şöyle anlatır:

"...Türkler iktisadi işlerde maalesef çok geri idiler. Bütün ticaret ve servet yabancıların elinde idi. İzmir şehrinde Avrupa ile münasebeti halinde hiçbir Türk tüccar yoktu. Tamamen ecnebiler ve Yunanlılar hakimdi. Türk tarım ürünleri bu kimseler eliyle Avrupa'ya gönderiliyordu. Türklerin bütün bu işlerde fonksiyonu İzmir ile çevre kasabalar arasında simsar ya da komisyoncu olarak aracılık yapmaktan ibaretti. Adını koymak gerekirse ikinci derecede fonksiyon, yani uşak."

Osmanlı İmparatorluğu ancak tarımsal ve maden hammaddeleri satarak buna karşın büyük bir bölümü tüketim mallarından oluşan

sanayi ürünleri alarak yaşamını sürdürüyordu. Bu yapı sürekli dış ticareti darboğazlara sokuyordu. Osmanlı dış ticareti bütünü ile yabancıların kontrolü altında idi. Ve ancak onların izinleri doğrultusunda gelişebiliyordu. Cumhuriyet böyle bir dış ticaret yapısı devraldı.

Mali durum

Borç ve borçlanma alışkanlığı Osmanlı maliyesinin en önemli sorunu idi. Maliyesi tamamen tabancı kontrolüne girmişti. Osmanlı önceleri "kefereden" borç alamayız diye direnmiş hatta bir keresinde paraya ihtiyacı olunca "kefere"den almak yerine Müslüman Cezayir'den almayı denemişlerdi. 1854 Kırım Savaşı'nda direncini yitiren Osmanlı borçlanmanın tuzağına düşmüştür.

Osmanlı maliyesinde borçlanmalar, borçların faiz ve anaparasını ödemenin getirdiği mali yük kartopu gibi büyüdü. 1863 yılında bütçe gelirlerinin % 17'si dış borç servisine ayrılırken bu rakam 1874'de %55 e çıktı. 1874-75 yılı bütçesi 25 milyon Osmanlı Lirası idi ancak gerçek gelir 17 milyon lira idi ve bu miktarın 13 milyon lirası dış borçlara gidiyordu.

1854-1914 yılları arasında alınan 359 milyon Osmanlı Lirası borcun sadece 222 milyon lirası ele geçmişti ve bu borcun 25 milyon lirası demiryolu yapımına. 1 milyon lirası İstanbul Limanı'na ve 1 milyon lirası da Konya yöresi sulamasına harcanmış, kalanı saray mensuplarının şahsi harcamalarına, Dolmabahçe Sarayı ve Malta Köşkü yapımı gibi kalkınmaya katkısı olmayan lüks tüketim alanlarına gitmişti.

Borçlanma o kadar ileri gitti ki borç taksitlerinin ödenmesine imkan kalmadı ve 1875 yılında koca Osmanlı İmparatorluğu iflasını istedi. Önce borçlarını yarıya indirdi bir yıl sonra da ödemeleri tamamen durdurdu.

1878 Berlin Kongresi'nde alınan bir kararla Osmanlı Maliyesi uluslararası bir komisyonun eline geçti. 1881 yılında da Osmanlı maliyesini tamamen Avrupa devletlerinin denetimine sokan Duyunu Umumiye İdaresi kuruldu. Duyunu Umumiye'nin görevi Avrupalı alacaklılar ve yatırımcılar adına devlet gelirlerini toplayıp alacaklılara vermekti.

1882-83 yılında Düyunu Umumiye'nin geliri 990.721 lira iken 1909-10 yılında 2.323.975 e ulaşmıştır.

Duyunu Umumiye devlet içinde devlet gibi hareket etmiş imparatorluğun yeni alacağı borçları da denetlemiştir. Bu konuda söz sahibi olma hakkını da eline almıştır.

Osmanlı sınırları içinde faaliyet gösteren bankalar	
Osmanlı Bankası Humayunu	Fransız İngiliz sermayesi
Selanik Bankası	Avusturya ve Fransız sermayesi
Banca Commerciale	İtalyan sermayesi
Banco Di Roma	İtalyan sermayesi
Deutche Bank	Alman sermayesi
Deutche –Orient Bank	Alman sermayesi

Osmanlı Bankası

Osmanlı Bankası yabancıların Osmanlı hükümeti üzerinde mali denetimi sağlayan ikinci büyük kurumdur. adeta merkez bankasıdır. Birinci Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı Devleti'nin para politikasında tek başına söz sahibi olmuştur. Paraya yönelik tüm kararlar Osmanlı Bankası'nın önerileri doğrultusunda almakta idi. Osmanlı Bankası'nın bu etkinliği İş Bankası ve Merkez Bankası'nın kuruluşuna kadar sürmüştür.

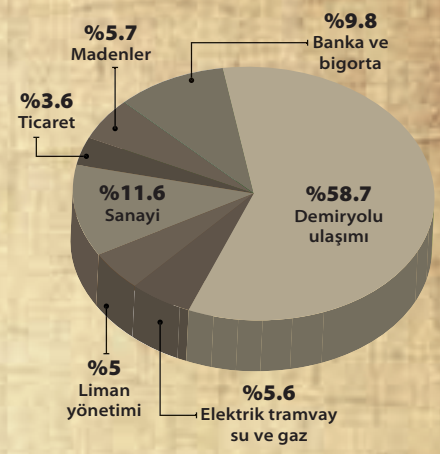
Reji İdaresi

İktisadi bağımlılığı kırsal alana taşıyan Reji İdaresi oldu. Tütün tekelini elinde tutan Reji Osmanlı Bankası'nın desteği ile 1894'de kuruldu. İlk imtiyaz süresi 25 yıldı. Sonradan 15 yıl daha uzatıldı. Reji tütün ekim alanlarını kısıtladı. Ülkedeki tüm tütün alım satımını kendi yönetimi altına aldı. O dönemde 192 bin dönüm arazide tütün ekimi yapan 140 bin aile Reji'ye bağımlı hale getirildi. Tütün kaçakçılığı önlemek için Reji kendi silahlı kolluk gücünü kurdu. İmtiyaz süresi boyunca bu silahlı kolluk gücü ile köylüler arasındaki mücadelede iki taraftan 20 bin kişi hayatını kaybetti. Bir köylü yetiştirdiği tütünden yarım okka bir yana saklayayım dese Reji kolcusu tarafından alnından vurulurdu.

Yabancı sermaye

Ekonomik bağımlılık yönünden yabancı sermayenin oynadığı rol günümüzde de tüm boyutları ile yaşanmaktadır. Osmanlı ülkesinin yabancı sermaye, toplam sermaye içinde büyük bir ağırlığa sahipti. Kendisi açısından karlı alanlara yönelmişti. Bunların başında demiryolu ve maden imtiyazları geliyordu. Ayrıca kent içi ulaşım ve belediye gaz, su hizmetleri yabancıların karlı bulduğu alanlardı.

Özetle 1920'lerde ülkenin demir, şeker, çelik, kağıt üretimi yoktu. Türkiye Düyunu

Umumiye'den 86 milyon altın lira borç yüklenmişti. Bankalarda 1 milyon tasarruf mevduatı vardı. 4018 km'lik demiryolları büyük çoğunlukla yabancıların elinde idi.

Halkın sağlık durumu son derece kötü idi. Köylünün %14'ü sıtmalı,%9'u frengili, %72'si tifüse yakalanabilecek durumda idi. Evlerin %97'sinde tuvalet yoktu. Halkın %7'si okuryazardı.

Osmanlı İmparatorluğu sahneden çekilirken yerini yeni Türkiye almasaydı Sevr Anlaşması'na göre kişi başına geliri 771 kuruş olan yerler kalacaktı. İşte genç Türkiye Cumhuriyeti böyle bir miras devraldı.

Sonuç olarak

600 yıllık Osmanlı İmparatorluğu, Tarihte egemen olmuş her imparatorluk gibi hayatının sonuna gelmişti.

Kısaca Osmanlı İmparatorluğu, tarım ülkesi olmasına rağmen, tarım ürünleri kendisine yetmeyen, dışa açılmanın bir sonucu olarak sanayisi çökmüş, ticareti azınlık ve yabancıların elinde olan, madenleri yabancılar tarafından işletilen, dış borçlarla varlığını sürdürebilen, maliyesi Duyun-u Umumiye İdaresi tarafından denetlenen, milli geliri son derece düşük, üretmeyen, yarı sömürge ve siyasi bağımsızlığını yitirmiş bir ülke durumundadır.

Sayın okuyucularım sanırım bugün Osmanlı hayranlığı içinde geçmişin, siyasi, sosyal, ekonomik yapısını diriltmeye çalışanların ne derece yanlış bir yolda olduklarını anlamışlardır.

NOT:
Osmanlı'nın bu mirası üzerinde kurulan Cumhuriyet'in 15 yılda yaptığı mucizevi kalkınmayı okumak isteyenler bu makaleyi yazarken yararlandığım son kitabım ATATÜRK'ÜN DİKTİĞİ AĞAÇLAR kitabımda okuyabilirler.